

הפורום למען ההשכלה הציבורית

תמצית עמדות בנושא ההשכלה הגבוהה בישראל (טיוטה ראשונה)

בעשור האחרון כפתה ממשלת ישראל שינויים מהפכניים על מערכת ההשכלה הגבוהה. שינויים אלו קודמו ע"י משרד האוצר בשם עקרונות של יעילות כלכלית, תחרות והפרטה, ואילו הגורמים המקצועיים המופקדים על פיתוח וקיום המערכת (קרי המוסדות להשכלה גבוהה, המועצה להשכלה גבוהה ומשרד החינוך) אולצו לממש את השינויים ללא שתהא להם השפעה של ממש על התוויות. ראוי להגדיש שרמת המחקר וההוראה בישראל, לפני גל השינויים הנ"ל, היו מהגבוהות בעולם, ובפרט ביחס למשאבים שהוקצו להם. כתוצאה משינויים אלה נפגעה רמת המחקר וההוראה באופן חמור. השינויים המתוכננים (ברוח ועדת שוחט) צפויים להחריף עוד יותר את הפגיעה ברמת המחקר וההוראה וכן לפגוע באופן אנוש בנגישות של כל שכבות האוכלוסייה להשכלה אקדמית. על מנת למנוע את התדרדרות המצב, עד כדי בכייה לדורות, יש להפוך את המגמה של המדיניות הממשלתית ולבסס אותה על הבנה של מהות ההשכלה הגבוהה. להלן תמצית הצעדים החיוניים בטווח המידי לצורך הצלת מערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית.

הגדלת התקצוב הממשלתי: שורש המשבר במערכת ההשכלה הגבוהה הוא הקיצוץ הנרחב בתקצוב הממשלתי של המערכת בעשור האחרון, שהתרחש במקביל לעלייה במספר התלמידים וגרר פגיעה חמורה באיכות ההוראה והמחקר. ביטול מלא ומידי של הקיצוץ חיוני להבראה ממשית של המערכת וליכולת לשמור על הסטנדרטים המקובלים במערכות השכלה גבוהה ומחקר בארצות אחרות. למעשה, יש להעלות באופן משמעותי את התקציב מעבר לרמתו לפני הקיצוץ כדי לממן את הצעדים המפורטים בהמשך.

הורדת שכר הלימוד: אין להעלות את שכר הלימוד הנוכחי בשום פנים ואופן. אדרבה, יש להפחיתו לרמה שהוצעה ע"י ועדת וינוגרד, ולשאוף להשכלה גבוהה חנם בטווח הארוך. לשכר לימוד נמוך יש חשיבות מכרעת לגבי מידת נגישותה של ההשכלה הגבוהה לשכבות אוכלוסייה מעוטת הכנסה. שכר לימוד מסובסד (או הממומן כולו) ע"י המדינה הוא הפיתרון הנכון מבחינת צדק חלוקתי, שכן הוא ימומן ע"י כספי המסים של אלו שלמדו במוסדות להשכלה גבוהה בעבר והתבססו כלכלית.

יצירת תקנים חדשים לקליטת סגל צעיר: בשנים האחרונות, בתגובה למחנק התקציבי, נאלצו כמה מן המוסדות להשכלה גבוהה לצמצם באופן ניכר את מספר חברי הסגל האקדמי הבכיר. צמצום זה, שנעשה תוך בלימה כמעט מוחלטת של קליטת סגל צעיר, הוא אסון של ממש, שאם לא יתוקן במהרה יהיו לו השלכות הרות גורל לשנים רבות. יש ליצור באופן מידי תקנים חדשים לקליטת סגל צעיר, בעיקר באותם תחומים אשר סובלים מהקפאה עמוקה של תקנים. המטרה צריכה להיות להגיע ליחס ראוי בין מספר חברי הסגל למספר הסטודנטים.

ביטול השימוש ב"מורים מן החוץ" כתחליף לפיתוח סגל הוראה אורגני: משרת ה"מורה מן החוץ" אמורה להיות פיתרון זמני למחסור בכוח הוראה תקני וכלי למתן קורסים מתקדמים ע"י מומחים שעיסוקם המרכזי הוא מחוץ לאקדמיה. בעידן המחנק התקציבי של השנים האחרונות נהפכה משרת המורה מן החוץ לתחליף זול להעסקת מרצים במסלול התקני. יש להפסיק לאתגר את צורת העסקה זו. ככלל, ההוראה האקדמית צריכה להתבצע ע"י חברי סגל במשרה תקנית מלאה, ולצורך כך יש להגדיל את מספר חברי הסגל באוניברסיטאות ובמכללות.

העסקה נאותה של תלמידים לתארים מתקדמים: יש לחזור להעסקה נאותה של סטודנטים לתארים מתקדמים באופן הנגזר מטובתם ומטובת מערך ההוראה. הדברים תקפים במיוחד ביחס לסטודנטים לתואר

שלישי שרבים מהם צפויים להשתלב בעתיד במערכת, ושהעסקתם בתפקידי הוראה הייתה חלק משמעותי מהכשרתם המקצועית.

עיון מחדש בהחלטות אקדמיות שבסיסן כלכלי: מיקור חוץ של הוראה בסיסית אל מורים מן החוץ והעסקה בלתי מתאימה של סטודנטים לתארים מתקדמים הם דוגמאות של החלטות אקדמיות אשר התקבלו על בסיס שיקולים כלכליים. דוגמאות נוספות של החלטות כאלו כוללות צמצום דרישות אקדמיות במסלולי לימוד מסוימים, ביטול קורסים מסוימים, שינוי נורמות לגבי מספר הסטודנטים הרצוי בקורסים שונים, ביטול ו/או מיזוג חוגים, ופריחת "תכניות חוץ-תקציביות" (המאפשרות גביית שכר לימוד גבוה יותר ומקנות תעודות אקדמיות על-סמך לימודים שרמתם האקדמית, במקרים רבים, מפוקפקת). כל ההחלטות האקדמיות-מבניות שהתקבלו בעשור האחרון חשודות בחוסר מחויבות לנורמות האקדמיות ויש לבחון אותן מחדש.

פתיחת הקמפוסים לציבור: דוגמא נוספת להשתלטות הרוח העסקית על מוסדות ההשכלה הגבוהה היא ההחלטה המבישה, הסותרת את מהות האקדמיה, להתנות את גישת הציבור הרחב לקורסים (כשומעים חופשים) ולספריות בתשלום למוסד האקדמי. היבט אבסורדי במיוחד של החלטה זו הוא מניעת גישה לספריות האוניברסיטאיות ממרצים ומסטודנטים במכללות. יש לבטל החלטה זו לאלתר ולפתוח את הקמפוסים מחדש לציבור הרחב.

השקעה בחידוש ציוד מעבדה וספריות: המחנק התקציבי הוביל את האוניברסיטאות לקיצוצים בהקצבות המוקדשות לחידוש ולאחזקת ספרות מקצועית וציוד למחקר מדעי. השפעת קיצוצים אלה אינה מורגשת בדרך כלל בטווח המידי, אולם לטווח ארוך לקיצוצים אלה יש השפעה הרסנית על טיב המחקר וההוראה אשר מסתמכים על ספרות וציוד אלו. יש לחזור לאלתר להשקעה בחידוש ואחזקה נאותה של ציוד למחקר מדעי וספרות מקצועית.

חיזוק אחדות האקדמיה: עמידות המוסדות להשכלה גבוהה כנגד לחצים חיצוניים גדולה בהרבה מעמידות כל חוג בפני עצמו, והמחויבות הפנימית של חוקרים לעבודתם מחזקת ע"י תחושת השותפות בפרויקט חובק-כל ורב גוונים. פיצול המוסד האקדמי לחוגים מבודדים ולחוקרים מבודדים יוביל להכפפה של המחקר וההוראה להגיון המסחרי, ויבטל כל אפשרות למחקר בסיסי ובלתי תלוי באינטרסים כלכליים מידיים. לפיכך יש להתנגד לכל ניסיון של פיצול הקהילה האקדמית ושבירת הסולידאריות הטבעית בין מרצים מדיסציפלינות שונות, בין סטודנטים בחוגים שונים, ובין מרצים לסטודנטים. בפרט יש לצמצם ולא להגדיל את הדיפרנציאליות בשכר על פי דיסציפלינות שונות או על פי "כוכבות" אינדיווידואלית, שיטה שתגרום לעוינות, חשדנות הדדית, ובזבוז משאבים (לשם הוכחת מצוינות כביכול במקום להתמקד במחקר ובהוראה).

דמוקרטיזציה של הניהול האקדמי: לפני מספר שנים הופקע הניהול האקדמי של המוסדות להשכלה גבוהה מידי הסגל האקדמי והועבר לידי הדרג המנהלי. מהלך זה מנוגד למסורת האקדמית, המבוססת על ההנחה שהאנשים המעורבים במחקר והוראה בפועל הם אלו היכולים לקבל את ההחלטות הטובות ביותר לגבי ארגון המחקר וההוראה. העברת הניהול האקדמי לידי הדרג המנהלי חשפה את תהליך קבלת ההחלטות האקדמיות ללחצים חיצוניים של הממשלה ושל הסקטור הפרטי, תהליך שאפשר את התגברותם של שיקולים מסחריים וכלכליים על שיקולים אקדמאים וחברתיים. יש להחזיר את הניהול האקדמי של האוניברסיטה לידי הקהילה האקדמית, ובניגוד לעבר, יש לבסס את הניהול האקדמי על דיון פתוח ורחב ככל האפשר תוך שקיפות מרבית לכל חברי הקהילה: מרצים בכל הדרגות והמסלולים, סטודנטים בכל הרמות, וסגל מנהלי.

מחויבות חברתית ומוסרית: המחויבות של המוסדות להשכלה גבוהה לערכים אוניברסאליים והומניסטיים אינה יכולה לדור בכפיפה אחת עם חוסר מחויבות מוסרית וחברתית. דרישת המינימום של מחויבות מוסרית וחברתית הינה כיבוד זכויות כל העובדים במוסד, והימנעות מהתקשרות עם גורמים אשר מבוססים על הפרת זכויות אדם בסיסיות. החלטות הנוגעות למחויבות המוסרית הנ"ל ראוי שיוכרעו ע"י כל חברי הסגל.